

Despre conceptul de cunoaștere

Asist. univ. drd Octavia-Luciana Porumbeanu

De-a lungul timpului, conceptul de cunoaștere a dat naștere unui mare număr de interpretări. Astăzi, a aborda cunoașterea înseamnă a studia un fenomen cu un trecut foarte îndelungat, dar în același timp, un fenomen extrem de actual și cu perspective deosebite de dezvoltare și în viitor. Cunoașterea este o noțiune de o mare complexitate după cum se poate constata din diferitele moduri în care a fost definită. Astfel, în Dicționarul Explicativ al Limbii Române cunoașterea este definită drept: “Acțiunea de a cunoaște și rezultatul ei. 1. reflectare în conștiință a realității existente, independent de subiectul cunoscător; 2. faptul de a poseda cunoștințe, informații date asupra unui subiect, asupra unei probleme; cunoștință.” (1), iar în Webster: “Faptul sau condiția de a cunoaște. 1. Faptul sau condiția de a ști ceva cu un grad considerabil de familiaritate câștigată prin experiență sau contact sau asociere cu individul sau lucrul respectiv; 2. Cunoștințe, informații sau înțelegere teoretică sau practică cu privire la o anumită ramură a științei, artei, învățării sau a altei zone care implică studiu, cercetare sau practică și dobândirea abilităților; 3. Faptul sau condiția de a înțelege adevărul, faptele sau realitatea imediat, cu mintea sau prin intermediul simțurilor; percepție, cunoaștere, înțelegere; 4. Faptul sau condiția de a poseda prin înțelegere mentală pe baza instruirii, studiului, cercetării sau experienței adevăruri, fapte, principii sau alte obiecte ale percepției: faptul sau condiția de a avea informații sau de a fi învățat sau erudit; 5. Suma totală a ceea ce se cunoaște: întregul corp al adevărilor, faptelor, informațiilor, principiilor sau altor obiecte ale cunoașterii dobândite de omenire.” (2) Principalul aspect care reiese din aceste definiții este relația dintre informație și cunoaștere, mai exact spus, faptul că informațiile, experiența și învățarea stau la baza cunoașterii.

Se poate vorbi despre cunoaștere ca despre un fenomen, un proces, dar și un produs al activității umane. A. Flew (3) arată că întrebările filosofice privind natura cunoașterii aparțin fie epistemologiei, fie filosofiei spiritului și în timp ce primul grup de întrebări se concentrează asupra naturii cunoașterii, al doilea se concentrează asupra naturii subiectului cunoscător, iar filosofii admit trei tipuri principale de cunoaștere: cunoașterea factuală; cunoașterea practică și cunoașterea prin contact.

Alături de elementele procesului cunoașterii (un obiect, un subiect, o relație cognitivă între obiect și subiect, cunoștințele și comunicarea prin intermediul căreia acestea din urmă se obiectivează și se socializează) au fost identificate (4) și trei niveluri ale acestuia: nivelul cunoașterii observaționale, care pornește de la obiecte, fenomene, diferite procese și în cadrul căruia sunt evidențiate cu ajutorul organelor de simț însușirile exterioare și individuale ale obiectului; nivelul cunoașterii empirice care are în vedere analiza și descrierea clasei de obiecte identice, pentru prelucrarea datelor fiind folosite o serie de operații logice precum compararea, sinteza, abstractizarea, generalizarea; și nivelul cunoașterii teoretice care urmărește elaborarea conceptelor și stabilirea legilor teoretice și în cadrul căreia capacitatea constructivă a subiectului cunoașterii are un rol important.

De asemenea, se pot distinge două tipuri fundamentale de cunoaștere care interacționează (5): cunoașterea comună (doxa), bazată pe observație și realizată spontan de către oameni în viața zilnică, fără utilizarea unor metode speciale. Acest tip de cunoaștere nu dispune de un etaj critic, rezultatele sale sunt sub forma cunoștințelor elementare despre realitate, cu nivel de generalizare scăzut, cunoștințe exprimate în limbaj natural, lipsit de rigoare; și cunoașterea științifică (epistémé) care urmărește scopuri precise, se desfășoară pe bază de reguli, într-o manieră organizată și sistematizată. Este un tip de cunoaștere critică, are o metodologie specifică și un limbaj conceptual, o serie de forme (observația științifică, experimentul științific, ipoteza științifică și teoria științifică), iar dintre metodele sale se pot menționa: axiomatizarea, formalizarea, modelarea.

Cunoașterea științifică este cea avută în vedere atunci când sunt cercetate natura, structura și dezvoltarea în timp a activităților de cunoaștere și a produselor lor, iar numeroasele metode (logic - formale, psihologice, sociologice, istorice etc.) utilizate s-au dezvoltat și diversificat în cadrul unor discipline științifice.

Gândirea filosofică reprezentată de nume precum Fr. Bacon, Descartes, J. Locke, Leibniz, D. Hume, Kant, dar și mulți alții, împreună cu gândirea științifică stau la baza teoriei cunoașterii, o serie de aspecte privind fundamentele, întinderea, limitele și valoarea cunoașterii fiind în prezent reconsiderate pornindu-se de la concepte și viziuni noi. (6)

Din perspectiva evoluțiilor din filosofie, se poate constata că, la început, filosofii s-au ocupat de aspecte privind cosmogonia, cosmologia și ontologia, problemele gnoseologice neregăsindu-se printre preocupările lor. În perioada presocratică, filosofi precum Thales din Milet, Anaximene, Anaximandru, Heraclit, Anaxagoras, Empedocles, ș.a. și-au concentrat atenția asupra lucrurilor, asupra naturii, pentru ei neexistând cunoaștere, ci numai lucruri cunoscute. Cel care centrează filosofia pe om, pe necesitatea perfecționării lui morale, făcând trecerea spre “gândirea despre gândire”, este Socrate. Și, din acest moment, începe să se contureze și problematica gnoseologiei, la Platon,

Aristotel, Democrit, Epicur etc cunoașterea umană devenind obiect distinct al reflecției filosofice. (7) C. Stroe notează că "teoria cunoașterii începe să fie văzută ca o componentă necesară oricărei construcții filosofice, ea explicând ce este și cum se realizează cunoașterea lumii de către om - posibilitatea cunoașterii, legile, nivelurile, formele și valoarea acesteia". (8)

Cunoașterea a fost mereu înțeleasă în două moduri: fie ca un progres realizat în interiorul nostru (concepție aparținând lui Platon), fie ca o creștere a puterii noastre asupra lumii înconjurătoare (concepție dezvoltată de Fr. Bacon și, mai târziu, de A. Comte).

Relația gnoseologică dintre obiect și subiect a fost și este frecvent considerată problema fundamentală a filosofiei, dar o serie de alte aspecte care țin de obiectul cunoașterii, subiectul cunoașterii și de valoarea cunoașterii fac parte din problematica gnoseologică și apar încă de la filosofi antici ca Socrate, Platon, Aristotel, Democrit. (9) Teoria cunoașterii se constituie însă ca disciplină filosofică de sine stătătoare în epoca modernă prin interpretarea și evaluarea conținutului produselor și finalității activității de cunoaștere, iar lucrarea în care este clar precizată pentru prima dată problematica teoriei cunoașterii este Eseu asupra intelectului omenesc din 1690 a lui J. Locke. C. Stroe (10) consideră că precizarea explicită de către Locke a scopului lucrării ca fiind "cercetarea originii, întinderii și certitudinii cunoașterii" poate fi considerată o formulare clară a marilor teme ale gândirii gnoseologice a epocii moderne și contemporane.

Din perspectiva evoluțiilor înregistrate la nivelul cunoașterii științifice, secolul XX a reprezentat o epocă de profunde transformări care privesc atât aspectele exterioare, cât și trăsăturile intrinseci ale acesteia. Dintre numeroasele modificări cunoscute de știință în această perioadă pot fi amintite: apropierea sa accentuată de practică, modul de practicare, de organizare și desfășurare a cercetării științifice etc. În secolul XX, filosofia a stat la baza regândirii profilului epistemologic și statutului social al științei.

Pot fi distinse câteva trăsături ale științei în secolul XX. (11) O primă trăsătură este reprezentată de accentuarea unui mod de gândire sintetic. Apare o nouă viziune integrală și o imagine coerentă despre lume și se diminuează fragmentarea științei. Se poate constata, de asemenea, expansiunea matematicii asupra tuturor ramurilor cercetării, mai precis, extinderea în toate câmpurile cunoașterii a "modului de gândire matematic". O altă trăsătură este integrarea în creația și construcția științifică efectivă a perspectivei istorice și evoluționiste. Perspectiva istorică s-a dovedit indispensabilă și în interpretarea epistemologică a construcțiilor științifice, în înțelegerea dinamicii, progresului și raționalității științifice. Creșterea rolului gândirii teoretice în elaborarea cunoașterii, amplificarea aspectelor și demersurilor constructive, idealizante constituie o altă caracteristică generală. Aceasta a pornit de la maturizarea unui număr tot mai mare de ramuri și discipline științifice și de la unele realizări teoretice remarcabile

precum teoria relativității, teoria cuantică, teoria informației, cibernetica, teoria sintetică a evoluției, gramaticile structural-generative, matematica structuralistă ș. a. Trebuie menționate și alte două aspecte și anume: ponderea sporită pe care o dobândește știința aplicată în cadrul cercetării și impactul tehnicii moderne asupra gândirii științifice. Filosofia științei a încercat în acest context al progreselor teoretice și metodologice din secolul XX, să determine noul profil epistemologic al științei printr-o serie de modele explicative.

Dezvoltarea științei moderne a fost influențată de o serie de factori de natură economică, instituțională, culturală și socială, iar în societatea și economia contemporană există numeroase tipuri de cunoaștere legate de multitudinea de discipline existente. În prezent, valorificarea potențialului cognitiv al oamenilor prin cercetare și învățare continuă se află în centrul atenției specialiștilor care consideră că această reorientare a fost determinată de progresele din știință și tehnologie care au evidențiat limitele raționalismului științific, ca metodă de validare a cunoașterii, conștientizarea limitelor, dar și a nocivității unei concepții pur mecaniciste despre lume, contestarea existenței unui model "linear" în relația dintre cercetarea fundamentală și cercetarea aplicativă și faptul că, adesea, cercetarea științifică fundamentală rămâne în urma dezvoltării tehnologice sau se bazează pe progresele realizate în tehnologie. (12)

Cunoașterea, cunoștințele, știința, cercetarea, învățarea au astăzi roluri bine definite, făcându-se distincție între știință (cunoaștere obiectivă stocată, sumă de idei constituite într-un sistem, care au un anumit grad de concordanță cu realitatea), cercetare științifică și învățare (proces de creștere a gradului de cunoaștere obiectivă și subiectivă). Cercetarea științifică a dus, în ultimele decenii, la o creștere considerabilă a cunoștințelor din științele naturii sau din științele exacte. În științele socio-umane, în special cele privind ființa umană, cunoașterea a progresat însă foarte puțin. Modalitățile de cercetare au cunoscut și ele o evoluție continuă. Dacă în secolele trecute erau utilizate conceptualizarea, analiza și sinteza, abordarea monodisciplinară, în prezent, avem de-a face cu abordarea interdisciplinară și recursul la modele și aceasta datorită complexității fenomenelor care sunt avute în vedere. Activitățile cunoscute sub denumirea de cercetare-dezvoltare și anume cercetarea fundamentală, cercetarea aplicativă, dezvoltarea experimentală și, mai nou, cercetarea fundamentală orientată au ca principale produse cunoașterea ca atare, apoi noile tehnologii, invențiile și inovațiile, iar ca medii instituționale majore în care se realizează aceste activități pot fi amintite: instituțiile de învățământ superior, institutele de cercetare publice și firmele. (13)

Tendința actuală este spre cercetarea aplicativă astfel încât se poate vorbi de o înlocuire treptată a cercetării propulsate de știință cu cercetarea propulsată de societate. În acest context, G. Martinotti definește cunoașterea drept "sistem de informații și date interconectate" (14) și distinge trei tipuri de

cunoaștere: cunoașterea organizată (cunoașterea obiectivă din lumea științei și a învățământului superior, produsă, acumulată și transmisă într-o manieră sistematică, conștientizată), cunoașterea organizațională (cunoașterea ca proces de organizare a activității în cadrul organizațiilor și, în același timp, cunoașterea ca progres în organizarea și conducerea societății în ansamblu) și cunoașterea diseminată (apare datorită faptului că cele două activități principale care produc și diseminează cunoașterea, cercetarea și activitatea didactică, nu mai sunt activități complet autonome, desfășurate în relativă izolare instituțională). O altă perspectivă asupra cunoașterii oferă P. Drucker care arată că prin cunoaștere se înțelege acum “informație efectivă în acțiune, informație concentrată pe rezultate, văzută în afara persoanei, cu rol în societate și economie sau în promovarea cunoașterii înseși” (15) și menționează trei tipuri de cunoștințe noi: cele legate de îmbunătățirea continuă a procesului, produsului, serviciului; cele legate de exploatarea continuă a cunoștințelor existente, în scopul dezvoltării de noi și diferite produse, procese și servicii, și inovația propriu-zisă, adică aplicarea cunoștințelor pentru a produce noi cunoștințe.

Schimbările determinate la nivel social de revoluțiile industrială, a productivității și cea managerială au avut ca rezultat societatea post-capitalistă a cunoașterii. Dintre elementele ce caracterizează societatea contemporană pot fi amintite câteva extrem de semnificative: bunurile care fac obiectul schimbului sunt fluxuri informaționale ce leagă diferiți indivizi; evoluția profesiilor dinspre activități fizice spre activități intens intelectualizate și spre noi domenii de interes, interdisciplinare, legate în special de om (în calitate de capital uman) și de relațiile sale complexe cu mediul său natural și social, mutația de la organizații de tip clasic, specializate monofuncțional spre parteneriate bazate pe cercetare-dezvoltare-inovare etc. (16)

Actuala reorganizare a cunoașterii umane are la bază noile instrumente de manipulare, depozitare și diseminare a informației, dar și alte elemente. G. L. Sabău arată că de la cunoașterea subiectivă evoluția a fost spre cea obiectivă specifică raționalismului științific și acum spre cea diseminată social, specifică societății post-industriale. “Acest tip de cunoaștere, obținut prin continua reconfigurare a cunoștințelor de către parteneriate și alianțe de cercetare în contextul rezolvării unor probleme complexe, interdisciplinare, stă în prezent la baza procesului de trecere la societatea cunoașterii.” (17)

Noul mod de producere a cunoașterii poate fi caracterizat prin câteva trăsături principale evidențiate de M. Gibbons (18): producerea cunoașterii în contextul aplicării; caracterul transdisciplinar al abordării; eterogenitatea și diversitatea instituțiilor care participă la cercetare; un grad mai mare de responsabilitate socială privind prioritățile de cercetare și consecințele acesteia; și un sistem mai larg (social) de control al calității actului de cercetare. Iar procesul

de reconfigurare a cunoașterii se desfășoară nu doar în universități și institute de cercetare, ci și în firme de consultanță și cercetare, în industrie și agenții guvernamentale sau în cadrul unor parteneriate și alianțe formate între aceste categorii de instituții. Se conturează un sistem de producere a cunoașterii distribuit social, având loc astfel o fuziune între rolul universității (furnizoare de învățământ superior generalizat și de cercetare fundamentală) și cel al altor instituții care produc cunoaștere specializată (cercetare aplicativă și formare la locul de muncă). Organizarea unor sisteme de promovare a cunoașterii prin integrarea educației, cercetării și inovației și asigurarea competitivității acestora capătă o importanță tot mai mare, în contextul în care producerea și diseminarea cunoașterii dobândesc un caracter tot mai global. (19)

Problematica cunoașterii este foarte complexă și, de asemenea, nepuizabilă, iar progresul în lume are la bază, fără îndoială, acumularea de cunoaștere științifică și tehnologii tot mai performante de exploatare a acesteia. Se observă, însă, că pe măsură ce se intensifică acest proces de acumulare a cunoașterii științifice, realitatea descoperită prin cunoaștere devine tot mai complicată.

Din perspectivă istorică nu putem să nu remarcăm superioritatea momentului actual în evoluția cunoașterii prin atenția acordată în întreaga lume acestui fenomen, prin conștientizarea cunoașterii ca posibilă soluție a problemelor cu care omenirea se va confrunta în viitor, prin accentul care se pune pe învățarea continuă și cercetarea științifică, prin importanța pe care producerea și utilizarea cunoștințelor au dobândit-o.

NOTE ȘI BIBLIOGRAFIE

- (1) Academia Română. Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan". *DEX. Dicționarul Explicativ al Limbii Române*. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1996, p. 250.
- (2) *Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged*. Springfield, MA: Merriam-Webster Inc., Publishers, 1993, p. 1252.
- (3) **FLEW, Anthony**. *Dicționar de filosofie și logică*. București: Humanitas, 1996, p. 84.
- (4) **STROE, Constantin**. *Filosofie. Cunoaștere. Cultură. Comunicare*. București : Lumina Lex, 2000, p. 33, 46-57.
- (5) *Ibidem*, p. 58-77.
- (6) *Teoria cunoașterii științifice*. Coord. Ștefan Georgescu, Mircea Flonta, Ilie Pârvu. București: Editura Academiei R.S.R., 1982, p. 9.
- (7) **STROE, Constantin**. *Op. cit.*, p. 31-32.
- (8) *Ibidem*.
- (9) *Ibidem*, p. 33-36.

- (10) *Ibidem*.
- (11) *Teoria cunoașterii științifice*. Coord. Ștefan Georgescu, Mircea Flonta, Ilie Pârvu. București: Editura Academiei R.S.R., 1982, p. 33-36.
- (12) **SABĂU, Gabriela L.** *Societatea cunoașterii. O perspectivă românească*. București: Editura Economică, 2001, p. 29-30.
- (13) *Ibidem*, p. 21-25.
- (14) **MARTINOTTI, Guido.** Interdisciplinarity and the Social Sciences. În: *Interdisciplinarity and the Organization of Knowledge in Europe*. Cambridge, 1997, p. 166. Apud SABĂU, Gabriela L. *Op. cit.*, p. 30-31.
- (15) **DRUCKER, Peter F.** *Societatea post-capitalistă*. București: Editura Image, 1999, p. 147.
- (16) **SABĂU, Gabriela L.** *Op. cit.*, p. 39.
- (17) *Ibidem*, p. 15.
- (18) **GIBBONS, Michael.** Higher Education Relevance in the 21st Century, The World Bank, 1998. Apud SABĂU, Gabriela L. *Op. cit.*, p. 31.
- (19) **SABĂU, Gabriela L.** *Op. cit.*, p. 31-32.